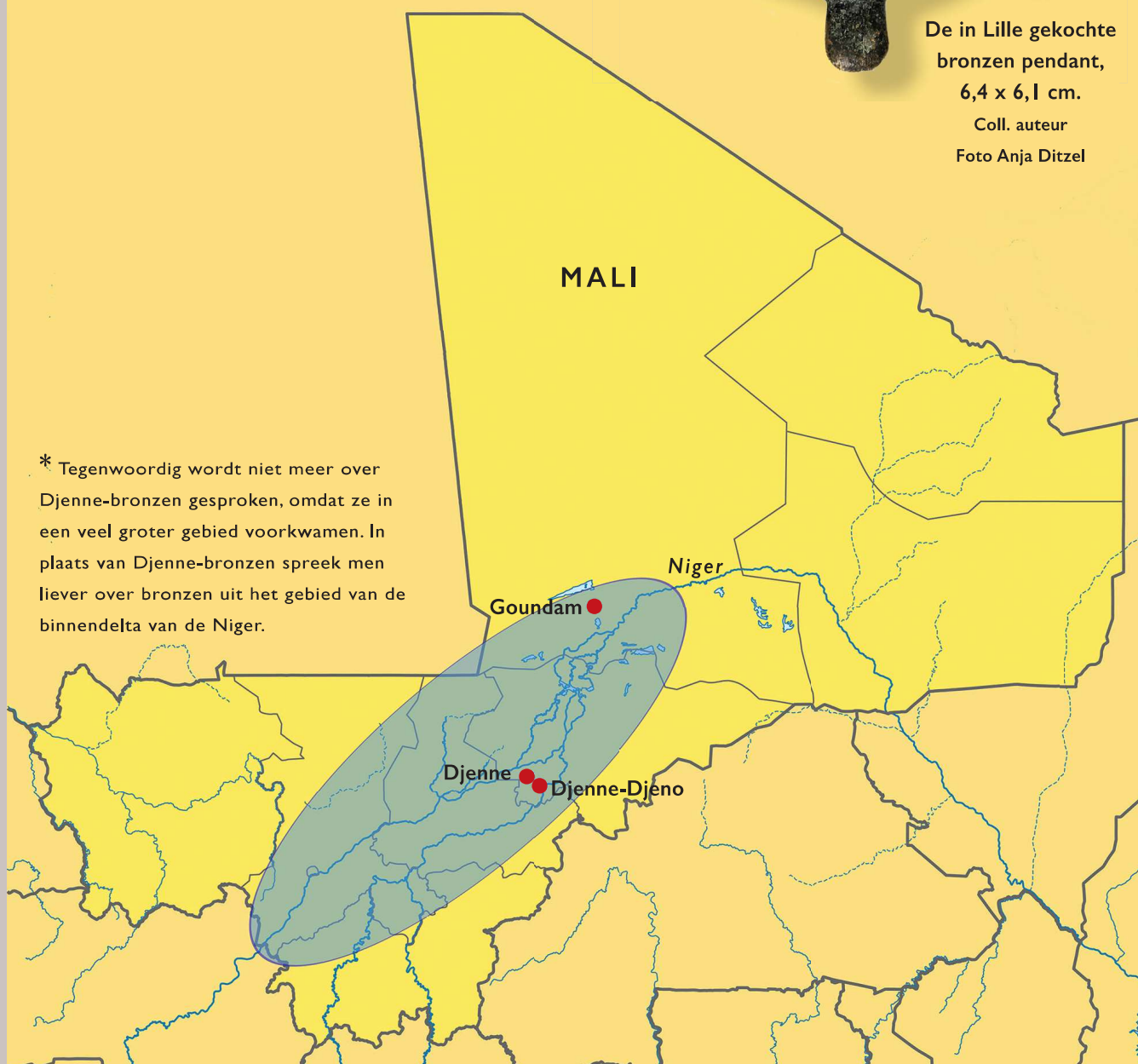

Een pendant uit het binnendelta-gebied van de Niger in Mali

In 2019 kocht ik op de brocante-markt in Lille een 'bronzen' object, waarvan gezegd werd dat het een Djenne* pendant is. Maar hoe werd dit voorwerp gebruikt, door wie en welke betekenis hebben de versieringen?

De in Lille gekochte bronzen pendant, 6,4 x 6,1 cm.
Coll. auteur
Foto Anja Ditzel

* Tegenwoordig wordt niet meer over Djenne-bronzen gesproken, omdat ze in een veel groter gebied voorkwamen. In plaats van Djenne-bronzen spreekt men liever over bronzen uit het gebied van de binnendelta van de Niger.

In september 2019 bezocht ik de grootste brocante-markt van Europa. Op deze markt, die al sedert de 12e eeuw in het eerste weekeind van september in Lille plaatsvindt, staan ook altijd een aantal Afrikanen die hun overwegend uit Afrika afkomstige objecten aanbieden. Enkele handelaren hebben naast de obligate collectie maskers, beelden, hoofdsteunen en halskettingen ook een flinke collectie ‘bronzen’ objecten. Het gaat dan om nagemaakte ‘Benin’ bronzen, o.a. armbanden, maar ook om authentiek, klein spul: goudgewichten, ringen, hangers, belle-tjes, kralen en dierfiguurtjes, allemaal gemaakt met behulp van de verloren-was-methode. Heel veel van die objecten zijn raapvondsten, stukken die na een zandstorm aan de oppervlakte zijn komen te liggen. Maar het kunnen ook clandestien opgegraven objecten zijn. Daarnaast bieden deze handelaren ook stukken steen of fragmenten van aardewerk aan, die op dezelfde wijze verkregen zijn.

Bij een van die tafels vol objecten viel mijn oog op een hol, ruitvormig voorwerp van 6,4 x 6,1 cm. Zoekend naar informatie ben ik het volgende te weten gekomen.

Djenne-Djeno

Eigenlijk weet men van dit voorwerp heel weinig. Ze worden omschreven als kralen, pendanten of amuletten. Algemeen is men het erover eens dat ze qua stijl uit Djenne komen. Met Djenne wordt dan Djenne-Djeno en zijn achterland bedoeld. Met deze term duidt men de vier archeologische locaties en het historische stadsdeel van het huidige Djenne aan. Dit gebied in de regio Mopti in Mali staat sinds 1988 op de lijst cultureel werelderfgoed. Djenne-Djeno, letterlijk ‘het oude Djenne’, ligt 3 km ten zuid-oosten van de huidige stad Djenne, bestond van 250 v.Chr. tot 900 n.Chr. en is vooral bekend van de hier opgegraven terracotta’s. Sedert 1970 zijn opgravingen in dit gebied illegaal. Naast de terracotta’s zijn er ook veel bronzen voorwerpen opgegraven. Hoewel het materiaal van deze stukken altijd als brons wordt aangeduid, hebben we hier te maken met messing, een legering van zink en koper. Brons is een legering van koper met tin. Maar in de tijd dat deze stukken gemaakt zijn, werd er in Afrika nog geen tin gevonden of geïmporteerd.

Pendant

In zijn artikel *Symbolism and significance of bronze rhomboid beads from Jenné and the Inland Niger Delta*,

Twee pendanten.
Links: 14e-18e eeuw,
9,5 x 7,6 cm

(Bron Virginia Museum of Fine Arts)

Rechts: 19e eeuw, 11,9 x 11,8 cm

(Bron Wikimedia, coll. Musée du quai Branly)

Mali beschrijft Graham (2011) het door mij gekochte voorwerp als een bronzen Djenne kraal of pendant en noemt het op basis van zijn vorm een *Jenné bronze rhomboid* [rhomboid is ruitvormig].

De ornamentatie van de rhomboiden

Er zijn tal van vormvarianten van deze pendanten, maar er is een opmerkelijke overeenkomst tussen de verschillende exemplaren. Altijd zijn het holle, afgevlakte stukken, 6-12 cm lang met op een van de vlakke zijden een ornamentatie van golfjes, spiralen, vlechtwerk of iets dergelijks. De golfjes interpreteert men soms als watergolfjes, maar in het algemeen neemt met aan dat het slangen zijn. De vlecht stelt mogelijk een korenaar voor.

Het is onbekend welke betekenis de rhomboiden hadden. De eenheid in vorm en de identieke motieven in het middendeel wijzen eerder in de richting van een amulet dan dat ze als versiering zijn gebruikt. Te meer daar afbeeldingen van slangen vaak als amulet gebruikt worden.

Het ligt voor de hand en het is ook vastgesteld dat er een koord door liep, maar niet bekend is of een exemplaar als pendant alleen dan wel met meerdere stukken als een snoer om de hals werd(en) gedra-

Ruitvormige, holle
Touareg amulet,
een tcherot, ijzer
met daarop gesoldeerd
stukjes messing en koper, 7,8 x 7,0 cm.

gen. Zeker is dat het bezit van objecten van messing, met name die uit de 7e tot 17e eeuw, verbonden waren met een hoge status en daarom werden meegegeven in het graf van chiefs en notabelen.

Ouderdom

De vroegste vondsten van dit soort pendants zijn gedaan door Florentin in 1896 en Desplagnes (1901 en 1904) en zijn in 1988 beschreven door Blandin. Het zijn vondsten afkomstig uit grafheuvels (*tumuli*) uit het uiterste noorden van de binnendelta van de Niger, uit de buurt van Goundam. Deze vondsten zijn niet in hun archeologische context gedocumenteerd en daarom is hun ouderdom niet stratigrafisch vast te stellen.

Van de tumuli is op grond van het gehalte radioactieve koolstof vastgesteld dat de daar gevonden objecten uit de 7-11e eeuw stammen.

Voor de andere vondsten geldt dat op grond van de verhouding van het koper en het zink in het messing de ouderdom bepaald zou kunnen worden. Voor 1500 gebruikte men namelijk nog heel weinig zink voor het maken van messing. Naarmate er meer zink ter beschikking kwam, kon men een grotere fractie zink in de legering toepassen. Ook de aanwezigheid van sporen ijzer in het zink is een aanwijzing voor de ouderdom. Zink uit India en China bevatte veel minder ijzer dan het zink uit het Harzgebergte en omdat de Afrikanen eerder handelsbetrekkingen met de Aziaten hadden dan met

de Europeanen, is messing met een laag gehalte aan ijzer ouder dan messing met veel ijzeratomen. Maar onderzoek daarnaar is vrij kostbaar en is tot nu toe nog niet gedaan.

Graham heeft daarom de ouderdom geschat en hij acht het zeer waarschijnlijk dat de pendants, die niet in de grafheuvels gevonden zijn, afkomstig zijn uit de 17e en 18e eeuw, maar sluit een datering op de 19e eeuw niet uit.

Betekenis symbolen

Graham gaat in zijn artikel zeer uitgebreid in op de parallellen in het gebruik, de weergave en abstrahering van symbolen in Afrika. Onderstaande is een beperkte weergave van zijn bevindingen. Als rood metaal heeft koper een gevoelswaarde die samenhangt met bloed: offeren, executie en oorlogsvoering aan de ene kant, vruchtbaarheid en levenskracht andere kant. Het markeert de overgang van kind naar volwassene en van volwassene naar voorouder. Zowel de Bozo als de Songye en de Kotoko associëren koper met watergeesten en meer in het algemeen met fertiliteit.

Parallellen in symboliek

Graham wijst voorts op de gelijkenis van de pendants met de amuletten van de Touareg. Deze holle amuletdoosjes, die een korantekst behoren te bevatten, zouden de drager tegen het 'boze oog' beschermen. Ook de Agadez kruisen van de Touareg hebben een basisvorm die ruitvormig is. Een ruitvormig figuur wordt in heel Noord-Afrika geassocieerd met vruchtbaarheid. Een ruitvormig motief ziet men als een vrouwelijk symbool en een slang associeert men met mannelijke genitalia. Voortbordurend op het door Gimbutas (1987) ontwikkelde concept, in haar verhandeling over symboliek met betrekking tot fertiliteit in Europa, zijn deze kralen bivalente vruchtbaarheidsobjecten met enerzijds vrouwelijke en anderzijds mannelijke symbolen.

Tot slot kan vermeld worden dat dit type pendants bepaald niet zeldzaam is.

justushouthuesen@gmail.com

Literatuur

Blandin, A. (1988). *Afrique de l'Ouest, Bronzes et autres alliages*. Marignane: eigen uitgave

Internet, geraadpleegd okt. 2019

Gimbutas, M. (1987). The earth fertility of old Europe
In: *Dialogues d'histoire ancienne* 13, pp. 11-69

Graham, L.D. (2011). *Symbolism and significance of bronze rhomboid beads/pendants from Jenné and the Inland Niger Delta, Mali*.